

SZINNYEI, A GONDOS, JÓKAI, A PONTATLAN.
GONDOLATFUTAMOK ESTERHÁZYTÓL
AZ ÉLCLAPOKON ÁT MISS MARYIG**

Kulcsszavak: *problémák kanonizálódása; élclapok; digitalizáció; Jókai; Zichy*

A Magvető Kiadó 2018-ban vaskos kötetbe gyűjtötte Esterházy Péter 2003 és 2016 között született esszéit, publicisztikai írásait.¹ Többségük erősen kötődik születésük hétköznapijaihoz, derültem rajtuk annak idején. Elégtétellel töltött el az az elegancia, ahogyan bornírt nézeteket pőrére vetkőztet, származzanak azok politikusoktól, újságíróktól vagy akár magukat napi kérdésekbe ártó, komoly tudós emberektől. Értett hozzá, hogyan lehet lemezteleníteni a királyt, és mindenki értette őt, mert mindenki jól ismerte a király cifra ruháját. Rezonáltunk a legapróbb utalásaira is. Most gyakran zavarba jövök. Olvasok, felnézek, töprengek. Dereng valami, milyen fontos volt ez akkor. Az írás változatlanul szellemes, de már nem működik önmagától, nem *hozza magával*, hanem *fel kell idézni* az apropóját. A könyv olvasása egyszerre emlékeztető-próba és nosztalgiautazás. De azoknak, akik 2000 táján születtek, valószínűleg jól jönnének a magyarázó jegyzetek. Nekem is jól jöttek volna néha. És miközben ezt bevallottam magamnak, arra gondoltam, mennyire műfajfüggő, hogy milyen gyorsan válik valami kortárs szövegből az irodalomtörténet részévé.

Mindez most a 19. századi élclapok forgatása közben jutott eszembe. Persze, az ember, ha régi lapokat olvas, ma már ritkán forgat, inkább kattint vagy gördít. És nem papírizigés olvasóteremben ül, hanem otthon a képernyő előtt. Klaviatúrát katonáztat, egeret mozgat. Miközben ezeket a rutinmozdulatokat végeztem, azon kezdtem gondolkodni, mire is jók ma a 19. századi vicclapok. Mert arra biztosan nem, hogy nevéssünk rajtuk. Úgy vagyunk velük, mint a 2000 táján születettek Esterházyval. Sőt, a helyzetünk még nehezebb, mert azóta nem egy-két évtized, hanem más-

* SZAJBÉLY Mihály (1952), az MTA doktora, egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, szajbely@hung.u-szeged.hu

** A tanulmány az NKFI Alapból megvalósuló, OTKA K 132124 „Történetek az irodalom médiatörténetéből” kutatási projektum keretében készült.

1 ESTERHÁZY Péter: *Az olvasó országa. Esszék, cikkek 2003–2016*. Szerk. TÓTH-CZIFRA Júlia. Magvető, Bp., 2018.

fél évszázad telt el. Esterházy esetében legalább még dolgozik a kommunikatív emlékezet, az élc lap esetében viszont már csak a kulturális emlékezetre² támaszkodhatunk. És a történetírásra, mely egyféle narratívába (pontosabban: narratívákba, hiszen a történelemről alkotott képünk folyamatosan alakul) rendezi a múltat, melynek időről időre aktualizált kivonata kerül az iskolai történelemkönyvekbe.

A kulturális emlékezet és a történetírás narratívái azonban, melyek a hajdani komplexitást redukált formában teszik hozzáférhetővé, alig segítenek az olyan szövegek megértésében, amelyek minden ízükkal a hétköznapiakban gyökereznek. Az élc lapok pedig ilyenek. Lapjaikat forgatva a korabeli olvasó pontosan értette, hogy milyen események állnak a karikatúrák és szatirikus írások mögött. Mi viszont nem értjük a viccet, mert a mindenki számára ismerős mára eltűnt a problémák sülyesztőjében. Ez arra figyelmeztet, hogy a kor emberének, miközben élte az egyik hétköznapot a másik után, mennyire más problémák kötötték le a figyelmét, mint amelyeket a történetírás lepárolt. És könnyen lehet, hogy ma azokat is érdekeseeknek találánánk, vagy éppen azokat a problémákat találánánk igazán érdekeseeknek, amelyek kihullottak a rostán.

De vajon el lehet-e jutni hozzájuk?

Abban az értelemben biztosan nem, hogy pontosan azt lássuk, amit a kortársak láttak. Visszafelé tekintve is csak mai szemmel láthatunk. Nem mindegy azonban, hogy mire teremtünk rálátást magunknak. A problémák rekonstruálása pozitivistá álom, új problématerületek, forráscsoportok felfedezése azonban nem az. Már csak azért sem, mert számunkra is rendelkezésre áll az az ismerettár, amely a korabeli olvasók befogadói horizontját leginkább alakította: a korabeli sajtó. Az a sajtó, amely a 19. századtól már egyre inkább konstruálta, nem pedig közvetítette a valóságot: olvasóik annyit tudtak és olyan formában értesültek az egyre komplexebbé váló világról, amennyit és ahogyan számukra a sajtó megalkotta.³

A 19. század sajtójának jelentős része ma már digitalizált formában a rendelkezésünkre áll. Megkereshetjük azt a korabeli kontextust, amelyhez képest, amelynek ismeretében a korabeli olvasó számára szórakoztatónak bizonyult egy-egy karikatúra vagy kroki. Megértésük új befogadói horizont létrejöttéhez vezet. Közelebb kerülünk a kor hétköznapi tudásanyagához, és a feltáruló problémák akár érdekesebbek lehetnek, mint amiknek eredendően a nyomába indultunk. Az élc lapok lakmuszpapírszerű használatával esélyünk nyílik arra, hogy túllépjünk a kanonizálódott problémák

2 Jan ASSMANN: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magas-kultúrákban*. Ford. HIDAS Zoltán. Atlantisz, Bp., 2013. 49–86.

3 BELINSZKI Eszter: *A kritikai kultúrákutató a médiaelemzés gyakorlatában*. Médiakutató I(2000). 1. sz. 61–75; TÓTH Benedek: *Médiumok és valóságaik. Egy rendszerező médiaelmélet vázlat*. MTA BTK, Bp., 2014. 21; RÁKAI Orsolya: *Médiatörténet a kultúratudományok után/között*. Magyar Könyvszemle CXXX(2014). 4. sz. 424–426.

körén, és új problématerületekre nyíljon rá a szemünk. Persze csak akkor, ha szabad utat engednünk a feltáruló keresési lehetőségek burjánzásának, hogy aztán lehetőségünk legyen a komplexitás ismételt redukálására, új és aktuális kutatási problémák elkülönítésére.

*

Az *Üstökös* 1880. október 24-i számában *Pirolalom* címmel, „Könnyű szatírárt írni” mottóval, Lantos Sebestyén aláírással kis cikk jelent meg:

„Jó Szinnyei csak üti a dobát, hogy alapítsunk hírlapkönyvtárakat. Felhívást ír, hanem arról nem vesz tudomást egy újság sem. A Blaháné tricot-ját megéneklük, átveszi minden lap; a gyepen kiadja a lelkét egy ló, azért misét rendeztet a sajtó; a tót napszámos leissza magát, bedutyiztatik: annak a hírét el kell vinni mindenfelé. Irodalmi mozgalom? Hát, hadd mozogjon. Hiszen nem mozgalom az, csak motoszka. – De mégis. Ha valamelyik híres zsnaliszta rábukkan valahol a Jókai nevére, no, ahhoz hozzászól. Hiszen emlegeti Jókait a külföld mindennap, hát, úgy illik, hogy mi is emlegessük, de úgy, hogy azt aztán ő is megemlegesse. – P. o. a Zichy Mihály dolgában”.⁴

Így kezdődik a fullánkos kis írás, mely bővelkedik megfélemlíteni valóban. Még ha el is tekintünk Blaha Lujza trikójától, a döglött lótól és a részeg tót napszámostól, akkor is itt van Szinnyei hírlapkönyvtára és Zichy esete Jókaiival.

*

Szinnyei kettő tevékenykedett ebben az időben, apa és fia, mindkettő József. A fiú nyelvész volt, a felhívás az idősebb – könyvtáros-bibliográfus és irodalomtörténész – Szinnyeitől származik. Goriupp Alisznak a Magyar Nemzeti Múzeum hírlaposztálya első fél évszázadát bemutató könyvéből kiderül, hogy a szóban forgó cikk *Alapítsunk hírlapkönyvtárakat!* címmel *A Hon* 1880. október 16-i számában jelent meg.⁵ Az Arcanum Digitális Tudománytár nyomán az adat pontosítható: az írás a lap reggeli kiadásának a mellékletében látott napvilágot; az esti kiadásban már nincs nyoma. A reggeli kiadás digitalizálása foghíjas, a melléklet teljes egészében hiányzik. Beharangozása azonban megtalálható a *Különfélék* rovatban: „Mai mellékletünkön a követke-

4 LANTOS Sebestyén: *Pirolalom*. Az *Üstökös* XXIII(1880). 1158. sz. (okt. 24.) 514. A korabeli szövegeket a mai helyesírási szabályok figyelembevételével, de stilisztikai sajátosságaik megőrzésével közlöm.

5 GORIUPP Alisz: *A Magyar Nemzeti Múzeum hírlaposztálya fennállásának első félévszázadában 1884–1934*. M. N. Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára, Bp., 1934. 8.

ző közlemények foglaltatnak: Kossuth Lajos előszava iratainak francia kiadásához; Alapítsunk hírlapkönyvtárakat; Párizsi levél; Vidéki levelek”.⁶ A szegedi Somogyi Könyvtár digitalizálatlan állományában megtalálható a melléklet, Szinnyei írása annak első oldalán, a tárcarovatban jelent meg.⁷ A véletlenül feltárult hiány egyébként óvatosságra intő jel. Remek dolog, hogy a digitalizált anyagban könnyen lehet keresni, de keresés közben nem feltétlenül derül fény arra, ha a digitalizálás foghíjas. A keresőmotorok sem működnek mindig megbízhatóan.⁸ Ráadásul a könnyen elérhető online anyag birtokában szívesen elfeledkezünk a könyvtárak raktáraiban töredező és nehezen kutatható lapokról.⁹

A jelenleg elérhető források alapján mindenesetre úgy tűnik, Lantos Sebestyénnek igaza volt, a többi hírlapban nincs nyoma a felhívásnak. Fontosságára utal viszont, hogy szövegét újra közölte az Abafi Lajos által szerkesztett *Figyelő* című irodalomtörténeti szaklap,¹⁰ egy terjedelmes lábjegyzet kíséretében.

„A főntebbi cikket egész terjedelmében átvettük a Hon f. évi 271. számából, és az abban fölhozott eszmét, a hírlapkönyvtárak fölállítást és a hírlapok gyűjtését illetőleg, magunkévá tesszük [...] ezen baj orvoslására felhívjuk a kormány figyelmét is, hogy hírlapjainkat ne csak az utókor, hanem már mi is teljes példányokban használhasuk.”¹¹

A töredékesen idézett sorokból kirajzolódik a javaslat lényege: a hírlapok gondos és hiánytalan gyűjtése, közgyűjteményekben való megőrzése. Az elsődlegesen napi használatra szánt újságpéldányok státusza megváltozik, bekötött formában idő- és értékálló könyvekké válnak. S hogy erre miért érdemesek, azt Szinnyei mindjárt cikke első bekezdésében világossá teszi.

„A hírlapirodalom a modern civilizáció hővmérője [...] az időszaki sajtó nagyhatalommá fejlődött; enélkül valamely nemzet fonkénti emelkedése és politikai, valamint nemzetgazdasági kül- és belélete nem ítéltető meg [...] valamint Macaulay aligha megírhat-

6 A Hon XVIII(1880). 271. sz. (okt. 16., reggeli kiadás) 2.

7 Melléklet A Hon 271. számához. 1. (Könyvtári jelzet: J 49.)

8 BEZECZKY GÁBOR: *Kökény és Borsó. Az Arcanum Digitális Tudománytárról*. Literatura XLV(2019). 1. sz. 87–99.

9 A problémát az angolszász szakirodalom nyomán tárgyalja Török Zsuzsa: *Periodika-tudomány, periodika-kutatás. Az angolszász paradigma*. Irodalomtörténeti Közlemények CXXVI(2022). sajtó alatt.

10 IDŐSB SZINNYEI JÓZSEF: *Alapítsunk hírlap-könyvtárakat!* Figyelő VIII(1880). 9. sz. 345–350.

11 Uo. 345.

ta volna nemzete történetét oly híven, igazán és érdekesen, mint azt az egykorú hírlapok- és röpiratokból csaknem közvetlen szemlélhetővé tudta tenni: úgy hazánk történelmét az utókor lapjainkból fogja híven megírhatni. Becsüljük meg tehát hírlapjainkat idejekorán, míg nem késő, hogy azokat teljes példányokban juttathassuk utódainkra.”

Később Szinnyei arra emlékeztet, hogy a gondolat nem új, „1872-ben a »Reform«, egyik tárcájában”¹² már javaslatot tett a megvalósítására. A *Reform* példányaait csak hagyományos módon lehet lapozgatni, így a cikket megtalálni bajos lenne, ha nem szerepelne Goriupp Alisz digitálisan kereshető könyvében.¹³ Ha pedig a Digitális Tudománytárban további említések nyomait keressük, akkor gyorsan kiderül, hogy a hírlapkönyvtár ötletét Szinnyei 1875-ben ismét felvetette.¹⁴ Írására a *Figyelő* akkor is felhívta a figyelmet,¹⁵ K. Papp Miklós pedig a rákövetkező évben hozzálatott a megvalósításhoz. A Kolozsvárott megjelenő, általa szerkesztett *Magyar Polgár* 1876. szeptember 15-i számában arról adott hírt, hogy:

„A könyvtár helyisége már elkészült, közelebbről egy általános felhívás lesz közzétéve mindazokhoz, kik régi lapok birtokában vannak, legyenek szívesek azokat a közügy érdekében a hírlapkönyvtár részére átengedni. Minden küldemény, még a legkisebb is, értékkel bír [...] jó szolgálatot tesznek azok is, kik csak néhány számmal rendelkeznek [...]. A könyvtár részére ritkább teljes példányú lapok készpénzen is megvételnek”.¹⁶

A lap szerkesztői üzeneteiből kiderül, hogy e hír nyomán mindjárt többen ajánlottak fel hírlapévfolyamokat a gyűjtemény számára.¹⁷ Hamarosan megjelent az ígért felhívás is, K. Papp frissen alapított *Hölgyfutár* című szépirodalmi hetilapjában, ahol egyúttal arra kérte a többi lapot, hogy a kezdeményezésről tájékoztassák olvasóikat.¹⁸

12 Uo. 347. Hivatkozott cikke: SZINNYEI[!] József: *A mi hírlapjaink*. Reform IV(1872). 149. sz. (jún. 2.) 1.

13 GORIUPP: i. m. 8.

14 SZINNYEI József: *A magyar hírlapirodalom 1875-ben*. Vasárnapi Újság XXI(1875). 4. sz. (jan. 24.) 60.

15 *Lapszemle*. Figyelő V(1875). 5. sz. (jan. 31.) 59.

16 K. PAPP Miklós: *Az első magyar hírlap-könyvtár*. Magyar Polgár X(1876). 211. sz. (szept. 15.) 3.

17 *Nyíltposta*. Magyar Polgár X(1876). 217. sz. (szept. 22.) 3.

18 *Hölgyfutár* I(1876). 6. sz. (nov. 2.) 51.

Nem egészen egy évvel később, a *Figyelő* 1877-es évfolyamában *A vidéki hírlap-irodalom* címmel indult sorozat. Az első közleményhez Abafi a következő szerkesztői lábjegyzetet csatolta:

„Az időszaki sajtó oly nagy jelentőségű tényezőjévé vált nemzeti ügyünknek és irodalmunknak, hogy irodalomtörténeti szempontból is nagyobb figyelemre érdemes [...] Azon következetesség, mellyel valamely lap naponként vagy hetenként elvei mellett küzd – azon szempont, melyből a napi eseményeket tekinti –, azon tudományos és szépirodalmi olvasmány, melyet tárcájában nyújt: irodalmi egyéniséggé teszik a sajtó egyes közegeit. [...] Mindegyiknek saját hatásköre van. [...] nem is szabad a fővárosi lapok mellett a vidékieket kicsinyelni [...] felkérjük a [...] vidéki lapok szerkesztőit, hogy lapjuk rövid történetét és ismertetését, munkatársaik megnevezésével és a nevezetesebb cikkek felsorolásával, hozzánk beküldeni szíveskedjenek. Irodalomtörténeti érdekességén kívül némileg pótolhatja e cikksorozat a központi hírlapkönyvtárt is, melynek felállítása napról napra égetőbb szükségé válik”.¹⁹

Az idézett cikkek azért érdekesek, mert nem abból a látószögből figyelik a sajtót, és nem abban a hangfekvésben beszélnek róla, amely a század utolsó harmadában megszokott volt. Az irodalom korabeli nyílt kánonjának képviselői a napilapokat felületességük, léhaságuk, szenzációhajhász voltak miatt rendre kemény szavakkal illették. Úgy látták, a mindennap megjelenő és olcsón hozzáférhető olvasmány rontja a közönség ízlését, leszállítja igény szintjét, miközben a sajtó gazdasági hatalmánál fogva a jobb sorsra érdemes írókat felületes munkára, napi robotra kényszeríti. Szerepe és hatása tehát a befogadók és a létrehozók szempontjából egyaránt káros. A kritikus hangoknak mintegy esszenciáját adja Szász Károly megnyitó beszéde a Kisfaludy-Társaság 1893. február 5-i ülésén,²⁰ melyet Palágyi Menyhért, az „újabb írói nemzedék” képviselőjeként, így kommentált:

„Ámulva hallgattuk műfordításunk ősz bajnokát, mert ugyan meg vagyunk győződve a szavaiban rejlő igazságról, de mi azt hittük, hogy ez nem az ő igaza, hanem – bocsánatot a nyílt szóért – a miénk. Íme, nemcsak a politikában, hanem az irodalomban is megtörténik

19 DR. TOMCSÁNYI Imre: „*Szatmár*”. *Figyelő* II(1877). 2. sz. 218.

20 Szász Károly *másodelnök megnyitó beszéde*. A Kisfaludy-Társaság XLVI. ünnepélyes közülésén 1893. febr. 5-én. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam 27. köt. 1892–93. Franklin-Társulat, Bp., 1894. 8–10.

az, hogy az uralkodó párt, mihelyt hatalma veszélyeztetve van, elsa-
játítja az ellenzék aspirációit és programját”.²¹

Az *Üstökös*nek a sajtó szenzációvadász voltát kárhóztató hangja illeszkedik abba a nyílt kánonba, amelyet a napilapokról a korabeli magas irodalom képviselői kialakítottak, s amely azután – Schöpflin Aladár 1913-as írásától kezdve – gyakran vált reflexió tárgyává az irodalom médiatörténetét vizsgáló szakirodalomban.²² Ám ha rákeresünk Szinnyeinek a hírlapkönyvtárakra vonatkozó, a napisajtó által valóban kevés figyelemre méltott javaslatára, akkor észrevehetjük, hogy a nyílt kánon mellett egyféle nyílt ellenkánon²³ is körvonalazódik. Sajátossága, hogy nem szemben áll a nyílt kánonnal, nem a *helyébe*, hanem *melléje* igyekszik lépni. Szinnyei egyértelműen a magáévá tette a nyílt kánon jól ismert szempontjait: „Az időszakai sajtó roppant mérvű terjedését – mely részben a komoly és szolid irodalom rovására történik – a gyors kereset és megélhetés szüksége okozza; ez nevelte az irodalmi proletariátust, ennek kell azt táplálnia”.²⁴ A folyamat hajtóereje a megnövekedett olvasóközönség mohósága és felületessége, amelyet az újságírók készségesen kiszolgálnak, „többnyire könnyen megemészthető, szenzációs és pikáns dolgokat tálalnak fel”.²⁵ Mégis úgy látta, ami így napról napra létrejön, az gyalúságaival együtt a kor sajátos tükre. Ma ez már evidens, de Szinnyeinek még küzdeni kellett igaza érvényesítéséért. Törekvését végül siker koronázta, 1884-ben Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter elrendelte az Országos Hírlapkönyvtár létrehozását. A gyűjtemény a Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárán belül jött létre 1888-ban, első vezetője, „igazgató-őre” pedig Szinnyei József lett.²⁶

*

És akkor nézzük most már Jókait.

*

21 PALÁGYI Menyhért: *Modern eszthetika*. Ország-Világ XIV(1893). 9. sz. (febr. 25.) 142.

22 SCHÖPFLIN Aladár: *A magyar kritika*. Nyugat VI(1913). 3. sz. 192–196; vö. például SZAJBÉLY Mihály: *Irodalom és zsurnalizmus*. Karl Kraus és Schöpflin Aladár írásai, mint az irodalom médiatörténetének forrásai a 20. század elején. Tiszatáj LIX(2005). 2. sz. 66–74; Uő: *Az irodalmi kritika helyzete a 19. században*. Alföld LXV(2014). 2. sz. 29–37; BALOGH Gergő: *Írni és megélni. Sajtóipar, mecenatura és gazdasági szabadságfok kérdése a magyar irodalmi modernségben*. Studia Litteraria LX(2021). 3–4. sz. 248–265.

23 SZAJBÉLY Mihály: *Mire figyelt a Figyelő? Nyílt, negatív és lappangó kánon a kiegyezés utáni évek magyar irodalmában = A magyar irodalmi kánon a XIX. században*. Szerk. TAKÁTS József. Kijárat, Bp., 2000. 177–210.

24 IDŐSB SZINNYEI: i. m. 345.

25 Uo. 346.

26 GORIUPP: i. m. 3.

Az *Üstökös* szerint egyedül ő képes felvenni a versenyt Blaha Lujza trikójával és a részeg tót napszámossal. Ami vele történik, amit ő tesz, abból a sajtó szenzációt farag. De oly módon, hogy aztán fájjon neki.

„Jérum! Hiszen annyi valótlant még ember nem írt össze, mint Jókai. No hiszen haragszik is Zichy. Kürtöli minden lap. Aztán jön a Zichy levele, melyben köszönetet mond Jókainak, tiltakozik azoknak a szájas zsurnalisztáknak a fecsegései ellen. Ezt aztán nem kürtölik. No hiszen ez érthető: olyan nagy erővel fújtak előbb a trombitába, hogy mikor erre került volna a sor, kifogyott belőlük a *szusz*. – Sebj, megint csak levegőhöz jutnak, s újrakezdődik a hecc, hogy »no, most megfogják Jókait.« Fognak bizony – mint most is bebizonyították – csizmadiát és – csirkét.”

A hajdani olvasó nyilván az utolsó mondatot is tökéletesen értette, mi viszont Czuczor Gergely és Fogarasi János értelmező szótárra szorulunk. „Csizmadiát fogott, azaz lábmelegítésben megégette a csizmáját, átv. ért. valamely ügyetlensége, különösen ügyetlen beszéde által megjárta.”²⁷ Aki pedig csirkét fog, az csirkefogó, „baromfi-piacokon ácsorgó, hogy az elszabadult csirkéket elfogja. Átv. ért. munka nélküli lebzelő”.²⁸ A csirkefogó sajtó tehát jól megjárta Jókaival. Szégyellje magát. Ám, zárul az *Üstökös* cikke: „van még egy szégyenelni való: az, hogy mindezt a Jókai lapjában kell elmondani. – Hanem, tisztelt kollegák, ezért már nem mi szégyelljük magunkat.”

De mi is történt Zichy és Jókai között?

És valóban olyan ártatlan volt-e Jókai, ahogyan azt a saját lapja állította?

A korabeli újságokban keresgélve könnyű rálelni az esetre, miközben kiderül, hogy Jókai után kutatva a külföldön is jól ismert festőművész nyomába kell erednünk. Zichy 1848 és 1874 között Pétervárott a cári udvarban, 1874-től pedig Franciaországban élt, ahonnan 1880 júniusában tért haza.²⁹ A *Székesfehérvár és Vidéke* június 9-i számának rövidhíre szerint: „Zichy Mihály és tanítványa, miss Mary közelebb hazajönnek. A művész Somogy megye Zala falujában telepszik le, s elfoglalja a testvére: Zichy Antal által számára ott építtetett szép, tágas műtermet”.³⁰ Itt kereste fel őt Jókai, benyomásairól pedig *A Hon* 1880. szeptember 21-i tárcájában számolt be.

27 CZUCZOR Gergely–FOGARASI János: *A magyar nyelv szótára*. I. Emich, Bp., 1862. 1028.

28 Uo. 1024.

29 BERKOVITS Ilona: *Zichy Mihály élete és munkássága. 1827–1906*. Akadémiai, Bp., 1964.

30 Székesfehérvár és Vidéke VIII(1880). 46. sz. (jún. 9.) 3. Ugyanez a hír négy nappal később megjelent a Vasárnapi Újságban. Vö. BERKOVITS: *i. m.* 185.

Írása másnap a *Neues Pester Journal* tárcarovatában is megjelent, némileg rövidített formában.³¹

Látogatásának az időpontjára cikkéből nem derül fény. Prém József azonban, aki ugyancsak felkereste Zichyt zalai műtermében, riportjának végén arról írt, hogy „Jókai Mór közvetlen a kanizsai »kemény napok« után látogatta meg, leányával, hogy ott a »Helikon«-on, hol ő is mindig diadalt ül, elfelejtse – vereségét”.³² A nagykanizsai képviselő-választást, ahol Jókai megbukott, augusztus 12-én tartották, így a látogatásra a hónap közepén kerülhetett sor. A Zichyvel folytatott beszélgetés és a cikk megjelenése között több mint egy hónap telt el, megírására sem kerülhetett sokkal korábban sor. Ennek (is) tulajdonítható, hogy a szövegbe több, Zichy számára bosszantó pontatlanság került. Komolyan bántotta a dolog, mert a rákövetkező hetekben Jókai tévedéseit az őt zalai műtermében felkereső újságíróknak rendre felpanaszolta. Először a *Neues Pester Journal* tudósítója érkezett, Zichy helyreigazításai pedig helyet kaptak a lapban.³³ Többségük a művész életútjával kapcsolatos, melyet Jókai a következőképpen foglalt össze:

„Zichy Mihály csak néhány év óta lakik itten, s azóta lett a kastély egy művész szentélyévé átalakítva. Igen kora fiatalságában került Szentpétervárra, aminek ez a története. Ilona orosz nagyhercegnő Ischlben mulatott, s festeni tanult. A bécsi művészakadémia akkor Zichy Mihályt ajánlotta neki tanáru, akit el is fogadtak. Egyszer csak Miklós cár parancsot ad a leányának, hogy rögtön menjen haza. Zichy is vele ment. De útiköltséget nem küldött nekik a cár. Így utaztak nagy sietve Szentpétervárig, se Zichy Mihálynak, se Ilona nagyhercegnőnek egy kopak sem volt a zsebében.”

De talált Zichy korrigálnivalót abban a leírásban is, amelyet Jókai a műterem melletti szobáról adott, mely szerint „a díszbútorok legfényesebbikét [...] az a szép triptica képezi, melyet a párisi magyar egylet munkás polgárai készítettek remekbe Zichy Mihálynak. És ezt az emléket valóban megérdemlette.” Végül Zichy azt is szóvá tette, hogy orosz származású tanítványa, Miss Mary biztosan nem ejtette ki azokat a szavakat, amelyeket Jókai adott a szájába lepkegyűjteményük nézegetése közben. „»Szegény lepkék!« – sóhajt fel a szép miss Mary. – »A lepkét sajnálod, ha megölik – dorgálja a mester –, de a parasztot nem sajnálod!« – »A parasztért nem kár«

31 *Látogatás a Helikonon*. A Hon XVIII(1880). 246. sz. (szept. 21., reggeli kiadás) 1–2.; *In Michael Zichy's Atelier*. Neues Pester Journal IX(1880). 263. sz. (szept. 22.) 1–2.

32 PRÉM József: *A zalai műterem*. Fővárosi Lapok XVII(1880). 242. sz. (okt. 21.) 1196–1197.

33 DR. S. G–G: *Michael Zichy's „Dans macabre”* Neues Pester Journal IX(1880). 283. sz. (okt. 12.) 10.

– felel a tanítvány durcásan.” Aztán közös falusi sétára indultak, melynek során Jókai-
inak alkalma nyílt rákérdezni e furcsa kijelentésre.

„A földművelő polgártársak [...] barátságosan kezet szorongatnak
mindnyájunkkal. Miss Mary parolázik velük, s magyarul mondja
hozzá:

»Isten áldja meg, bácsi.«

Én csodálkozva kérdem tőle:

»Hát, ezeket a parasztokat már el tudja szívelni?«

»Hja, ezek magyar parasztok.«

»S ezek jobbak a többieknél?«

Az orosz hölgy rám néz azokkal a titoktartó szemeivel, azután
ismét elburkolja magát álcázó sárkánypikkelyeibe, s hideg mosolyra
vonva félre ajkát, ezt feleli:

»Nem; de igen jó bort adnak inni!«

A helyreigazítás, amelyet Zichy kérésére a *Neues Pester Journal* tudósítója riportjá-
nak végén közreadott, és amelyet *A Hon* már aznap esti kiadásában egyetértőleg
nyugtázott, a következőképpen hangzik:

Ich komme dem Wunsche Zichy's nach,
wenn ich bei dieser Gelegenheit einige
Unrichtigkeiten in Jókai's jüngstem Ar-
tikel: „Besuch auf dem Helikon” berich-
tige. Zichy war nicht Schüler der Wie-
ner Maler-Akademie, sondern des Pro-
fessors Waldmüller, dessen Lehrmethode
eine eigene Schule schuf. Zichy war
nicht Zeichenprofessors bei der Groß-
fürstin Helene, sondern bei deren Toch-
ter Katharina, der jetzigen Großherzo-
gin von Mecklenburg-Strelitz, der er
von Waldmüller empfohlen wurde. Die
Tryptica, von der Jókai erzählt, sie sei ein
Geschenk des »Párisi magyar egyesület«,
ließ Zichy für sein Geld bei unserem
Landsmann Rupprich anfertigen, der
sich in Pariser Werkstätten zum Kunst-
tischler ausbildete und bis jetzt in Vár-
palota arbeitete, jüngst aber mit einem

Zichy Mihály »Halottak táncá«-ról a
»N. P. J.« részletes ismertetést közöl-
vén, a leíró ez alkalommal Zichy kíváratára a
Jókai Móról lapunkban közölt tárcá-
ban levő néhány apróbb tévedést igazít
helyre. Eszerint Zichy nem a bécsi aka-
adémia, hanem Waldmüller tanár tanítvá-
nya volt, s később nem Ilona nagyher-
cegnő rajzmestere lett, hanem a Katalin
leányaé, ki jelenleg mecklenburg-strelitzi
nagyhercegnő. Az a tryptica, melyről Jó-
kai azt állítja, hogy a »párisi magyar egy-
let« adománya, tényleg Zichy megrende-
lésére Rupprich várpalotai műasztalos-
nál készült, ki Párizsban tanult, s jelenleg
Bécsben állami ösztöndíj segítségével ta-
nul. A tryptica több száz forintot ér, s
Zichy a szegény párisi magyar egylettől
ily ajándékot nem fogadott volna el. A
levelező végül kétségbe vonja mindazt,

Staats-Stipendium nach Wien ging. Die Tryptica kostet einige hundert Gulden und Zichy hätte von dem ohnedies mit materiellen Schwierigkeiten kämpfen- den »Párisi magyar egyesület« nie ein so werthvolles Geschenk angenommen. – Was Jókai von Miss Mary erzählt, ist eitel Dichtung. Das Fräulein ist viel geistreich, um Antworten zu geben, wie jene sind, die ihm der Dichter in den Mund legte.

mit Jókai Mór Maryról mondott amaz alapon, hogy a kisasszony sokkal szellemesebb, mintsem hogy ily feleleteket mondana. Ez ellenében azonban meg kell jegyeznünk, hogy miss Mary megjegyzései Jókai tárcájában ironikusak, s az iróniát még senki sem tartotta szellemtelenségnek.³⁴

Ezzel az ügy le is zárulhatott volna, de a többi lap még csak most kezdte kürtölni Jókai pontatlanságát. A kürtöt először a *Székesfehérvár és Vidéke* fújta meg, mely 1880. október 13-i számában tárcacikket közölt Láng Sándortól,³⁵ aki ugyancsak meglátogatta Zichyt zalai otthonában. „Sokat beszélt Jókai tárcájáról, melyben annyi költött dolgot kockáztatva [!] a regényíró, mintha nem is a művész műtermét akarná ismertetni az olvasóval, hanem egy regénybe való fejezetet írni” – kommentálta Zichy szavait. A pontatlanságok részletes ismertetése nyomán pedig úgy találta, nincs mit csodálkozni azon, hogy a művész nem bízik az írókban, különösképpen nem az újságírókban, akik:

„egy-egy elkapkodott szavából a legnagyobb furcsaságokat alkotják. Így tett a múltkor Prém József is, (úgy hiszem, nem szükséges bemutatnom Prém urat, ismerik e lapok olvasói a bold. Kiállítási Lapokból). Prém úr erre jártában szinte meglátogatta Zichy műtermét, s egy szép napra arra virradtunk, hogy Prém úr azt írta Miss Maryról, hogy a miss nemcsak tanítványa, hanem művésztársa is Zichynek és hogy a Deák Ferenc ravatalánál című festményen a gyertyatartókat a miss rajzolta”.

Az újságírók felületességéről beszélő Láng maga is felületes. Prém nem a *Kiállítási Lapok*, hanem a *Képzőművészeti Lapok* szerkesztője volt, mely 1879 és 1881 között jelent meg, 1880 őszén tehát még messze nem volt „megboldogult.” Zichyt a *Fővárosi Lapok* újságírójaként kereste fel, látogatásáról a művész nyilván említést tett Lángnak. A riportban viszont, melyet Prém csak később, október 21-én publikált,³⁶

34 A Hon XVIII(1880). 267. sz. (okt. 12., esti kiadás) 2.

35 LÁNG Sándor: *Zichy Mihálynál*. Székesfehérvár és Vidéke VIII(1880). 82. sz. (okt. 13.) 1–2.

36 PRÉM: *i. m.* 1196–1197.

szó sem esik a szóban forgó festményről. A hír egyébként, hogy Miss Mary az *Erzsébet királyné Deák ravatalánál* című festmény készítésénél közreműködött, már három évvel korábban megjelent a sajtóban.³⁷ Bár Jókai cikkében erről nem esett szó, a *Neues Pester Journal* helyreigazítása mégis a következő mondattal zárul: „Ein anderer Schriftsteller erzählte von ihr (ti. Miss Maryról – Sz. M.), sie sei nicht nur Schülerin, sondern auch Gehilfe des Meisters; so habe sie die Leuchter auf dem Bilde »Die Königin am Sarge Deák's« gemalt. Auch das ist erdichtet. Zichy malt seine Bilder ganz allein, ohne jede fremde Beihilfe”.³⁸ Hogy ki lehetett ez a másik író, nem tudni. Zichy nyilván panaszkodott rá Lángnak, aki aztán szavait Prém látogatásával, illetve akkor meg meg sem jelent írásával hozta összefüggésbe.

Zichy tehát joggal lehetett bizalmatlan az újságírókkal szemben.

De haladjunk sorban.

A *Fehérvár és Vidéke* cikkét átvette a *Pesti Napló*, némileg rövidítve és a Jókait minősítő megfogalmazásokat erősen tompítva,³⁹ a sértett író mégis úgy érezte, meg kell szólalnia. *Zichy Mihály és Jókai* című tárcáját, amely október 19-én jelent meg,⁴⁰ azzal indította, hogy korábbi írásában melegen igyekezett szólni Zichyről. Cikkét több lap átvette, eljutott még ahhoz az orosz kiadóhoz is, amelynek felkérésére a művész Lermontovot illusztrálja, s amely külön köszönetet mondott érte egy Zichyhez írott levélben. Itt persze mindjárt meg lehetne kérdezni, honnan tudott erről Jókai. Az autentikus forrás Zichy lett volna, de ő – az *Üstökös* által említett levélben⁴¹ – erről nem ejtett szót. Így inkább az valószínűsíthető, hogy Jókai egy harmadik személytől származó információt építhetett gondolatmenetébe. Az egyébként, hogy Zichy Lermontov illusztrálására készül, közzájön forgott. Lányát március 10-én, bátyját április 6-án még Nizzából értesítette a Glazunov Kiadótól kapott megbízásról,⁴² a *Székesfehérvár és Vidéke* korábban idézett rövidhíre pedig arról is tudósított, hogy a hamarosan hazatérő művész „később Oroszországba utazik, s a Kaukázusban meglátogatja Lermontov sírját. Ez utazás alatt a művész összes műveinek illusztrálásához kezd, melyért egy szentpétervári kiadó 40 000 franknyi tiszteletdíjat ajánlott neki”.⁴³

Jókai tehát úgy találta, tárcája sikert aratott, és annál nagyobb volt a bámulata, amikor a *Neues Pester Journal*-ban azt olvasta, hogy Zichy haragszik rá. De mivel a

37 A Petőfi Társaság Lapja I/2 félév(1877). 22. sz. (nov. 25.) 350; Ellenőr IX(1877). 495. sz. (nov. 20., esti kiadás) 3.

38 DR. S. G–G: i. m.

39 Pesti Napló XXXI(1880). 270. sz. (okt. 15.) 1.

40 A Hon XVIII(1880). 274. sz. (okt. 19., reggeli kiadás) 1.

41 *Zichy Mihály – Jókainak.* = JÓKAI Mór: *Levelezése. 1876–1885.* Összegejt., s. a. r. GYÖRFFY Miklós. Argumentum–Akadémiai, Bp., 1992. 132–134.

42 BERKOVITS: i. m. 180–181.

43 Székesfehérvár és Vidéke VIII(1880). 46. sz. (jún. 9.) 3.

német lap cikke tisztességes hangnemben szólt, és belátta, hogy a neveket valóban nem jól jegyezte meg, közzétette *A Honban* a helyreigazítást. Azt hitte, ezzel le is zárul az ügy – de tévedett.

„Valami vidéki lapban megint csak előáll egy jámbor irodalmi csiszlik, akinek az a mestersége, hogy más írónak a félredűlt csizmasarkát helyreigazítsa, s újra nekem esik, de most már nem kíméletesen, ahogy a német reporter tette, hanem azzal a gorombasággal, ami irányomban magyar írótarstól dukál, s még egyszer meghazudtolja, amiket már én helyreigazítottam és kimagyaráztam.”

A vidéki lapocska támadása persze még nem ért volna fel hozzá,

„de akkor fogja magát az én kedves kollégám, hírlapírói elnöktársam, a »Pesti Napló« szerkesztője, felszedi azt a vidéki lapban megjelent cikket, s kiadja első helyen a saját lapjában, és bemutat engem még egyszer, mint egy országos hazugot, aki egy világhírű magyar művésszel, a vendégszerető házigazdával s egy fiatal, mívelt hölgygel rágalmazó módra gorombáskodom”.

Annak bizonyítására, hogy nem követett el gorombaságot, apró kihagyásokkal közreadta Zichy Mihály levelét – és a mi mostani történetünk nem is lenne kerek, ha Zichy nem lett volna pontatlan. Azzal kezdte, hogy ő elszigetelt falusi magányában újságot nem járát, Jókai tárcájáról csak a rokoni és baráti szívességből hozzáküldött *Pester Zeitung* és *Gazette de Hongrie* kivonataiból értesült. Mindjárt itt az első pontatlanság, a *Neues Pester Journalt Pester Zeitung*ként emlegette. Amikor végre eljutott hozzá Jókai eredeti cikke, azt „az egész családi kör jelenlétében, ünnepélyesen, amint az alkalom megkívánja”, olvasták el. Első benyomásuk az öröm és meglepetés volt, a cikkért pedig „habár elkésett, de őszinte, szívből eredt” köszönetét nyilvánította. És mindjárt mentegetőzni is kezdett a zajgás miatt, melyet a sajtóban támasztott a pontatlanságok kifogásolásával.

A mentegetőzésre leginkább anyagi megfontolások készíthették. Franciaországban pénzügyi nehézségei voltak, melyeken – reményei szerint – a Lermontov-illusztrációkért járó tetemes honorárium időlegesen ugyan átsegíthette,⁴⁴ helyzetének hosszabb távú stabilizálása érdekében mégis hazatelepedett, és a testvérével közös birtok jövedelmére alapozva Zalán rendezte be otthonát. Bátyjával azonban vitáik voltak, a bevételek alig fedezték kiadásait, olyannyira, hogy még a télre való tüzelő

44 BERKOVITS: *i. m.* 180.

beszerzése is gondot okozott számára.⁴⁵ Mégis igyekezett megőrizni magáról a külföldön anyagilag is nagyra becsült, gondtalanul élő művész képét. Alighanem ez is motiválhatta, hogy új harangot öntessen a falunak, és harangszenteléskor vendégül lássa a falu népét.⁴⁶ Joggal gondolhatta, hogy a Jókai cikke által is megtámogatott és terjesztett imázssal könnyebben juthat hazai megrendelésekhez, s az írófejedelemtől, aki a legmagasabb politikai körökben forgott, akár konkrét támogatást remélhetett. Mindezt kockára tette azzal, amit a *Székesfehérvár és Vidéke* tudósítójának elmondott, illetve, ahogyan állítólagos felháborodása a lapban hangot kapott. Oka volt tehát a mentegetőzésre.

„No de már ilyen az ember: hiú és elégedetlen, azt hiszi, hogy Jókai, aki talán éppen Mátyás diák valami szép tettét szedi még szebb versekbe, egy ilyen amolyan éhen haló piktör életének adataira figyel: azt kívánja, hogy valami mellékes keresztnév, helyiség vagy ilyesmi pontossága megállítsa mestertollát gyors rohamában. A nagy író nagybecsű figyelmét csakis alázatos köszönettel kellett volna fogadnom. – Parce mihi domine, peccavi.”

Abban a barátokkal kiegészült családi körben, ahol szóba kerültek a pontatlanságok, jelen volt a *Neues Pester Journal* tudósítója. Megnyugodva fogadta, hogy a helyesbítéseket *A Hon* is egyetértőleg nyugtázta, azt pedig, „hogyan ezen apróságokból még valami hosszú polémia is támadjon, ezt csakis P. J. úr közbenjötté okozhatta”. A P. J. szignó mögött Prém József rejlik, ez kiderül Zichy eredeti leveléből, melyet kritikai kiadás adott közre. Egy amerikai ismerősük – „jó leán, de bizon rossz piktorné” – is ott volt akkor náluk. Ez a pikírt minősítés csak a kritikai kiadásban olvasható, Jókai a maga közléséből kihagyta. Ezúttal aligha pontatlanságból, éppen ellenkezőleg, figyelt arra, hogy ne gyűjtsön még több parazsat a talpa alá; ezért szerepeltethette Prém Józsefet is csak a neve kezdőbetűivel. A kritikai kiadásnak egyébként az amerikai ismerőst nem sikerült azonosítania, ez most a Digitális Tudománytárnak köszönhetően lehetségessé vált. A *Fővárosi Lapok* 1980. október 3-i rövidhírében olvasható: „Most egy fiatal művésznő vendége van a képírónak: Hlaszkó Anna, ki amerikai származású, de Párizsba tette át lakását, s e nyáron Szolnokon időzött, vázlatokat készítve alföldi táj- és életképekhez”.⁴⁷

Zichynél tehát nagyobb társaság gyűlt össze, s erről azért számolhatott be nagy részletességgel, mert így érthetőbbé és megbocsáthatóvá válhatott az egymást gerjesztő „feuillettonozás”.

45 Uo. 192–193.

46 *Harangszentelés Zalán*. *A Hon* XVIII(1880). 237. sz. (szept. 12., reggeli kiadás) 2.

47 *Fővárosi Lapok* XVII(1880). 227. sz. (okt. 3.) 1120.

„Mary nélkülözhetetlen munkatársam és segédem. – Nem igaz! – De biz igaz! Hiszen a Deák-képemen is ő festette a gyertyatartókat meg a bokrétákat. – Jézus Mária! majd ha megtudják azt is, hogy Mary rendezi és tisztítja a színdeszakámat, de az ecseteimet is ő mossa ki, pedig ezt angyali türelemmel és lelkesüléssel, akkor aztán mi érdem marad nekem? Mivé leszek én? Egy csúnya hollóvá, aki Styx, Ágai és Mary tanítványának ragyogó pávatollaival cifrázza fel magát.”

Az így megelevenített vitára már nem Jókai cikke adta az alkalmat. Ám megidézésével Zichy érzékeltette, hogy az újságok híradásai már korábban is felkorbácsolták a családi indulatokat, így érthető *A Hon* tárcájának túlzottan kritikus fogadtatása. Prém József riportjában⁴⁸ viszont nem talált kivetnivalót: „jól írott és illő hangulatban tartott cikkét beküldötte nekem – ergo nem ő, hanem az ő cikkét felhasználó feuilletonisták csapnak ilyen lármát.”

Prém írásában valóban nem volt mit kifogásolnia. Abban a tekintetben azonban ismét pontatlan (vagy szándékosan ködösít), hogy a Jókai cikke körül zajgást Prém váltotta volna ki. Nem is válthatta ki, hiszen az a levél keltezéséhez („Zala Oktober 15^{én} 1880.”) képest csak hat nappal később jelent meg. Zichy ugyan ismerte a kéziratot, a többi azonban valótlán projekció. Összekeverte az időrendet, mert így a tulajdonképpeni polémia kiváltója nem is ő maga, hanem Prém, de még Prém sem, hanem az írását felkapó zsurnaliszták. S innét már csak egy lépés, hogy sorstársakként beszéljen önmagáról és Jókairól, mint a szenzációsajtó áldozatairól.

„A napilapok papírja nagyszabású, ezt, coute qui coute [!], valamivel tele kell tömni. – Dögvész, rabló- és öngyilkosságok, hála Isten, gyéren vannak; de azért ritka madár egy Jókai-cikk. Hát elő vele, elő evvel az Ipolyi-felejtett piktórral is, aki úgyannyira feltolja magát a hazai közönség figyelmébe, és aki erőnek erejével a magyar festők sorában helyet akar usurpálni.”

Levele végére tehát Zichy a felbújtóéból az áldozat – Jókaiéval közös – szerepkörébe lavírozta magát. Zárásul az egész ügyet még jelentéktelenebbé igyekezett stilizálni, annak feltételezésével, hogy ő lehet az első, aki Jókai figyelmét felhívta erre az apró tollcsatára. „Nagyon jó! Tehát csakugyan azt hiszi rólam, hogy én sem olvasok újságot” – morgott Jókai az utóbbi mondathoz fűzött lábjegyzetében. Zichy levelének egyéb csúsztatásait azonban – ha egyáltalán észrevette őket – nem tette szóvá,

48 PRÉM: *i. m.*

hiszen célja nem a polémia volt, hanem az önigazolás. E szándék jegyében igazat adott Zichynek, mindketten rajtuk kívül álló hatalmak áldozatai, ő ráadásul nem csupán a sajtó, hanem a politika áldozata.

„Ezek a szélbalok azt gondolják, hogy én akárhová utazom, azért teszem, hogy ott a jövő választásokra korteskedjem. Zalán voltam, Zichy Mihálynál, akit az ottani nép mint atyját, úgy tisztel; ezt azt hiszik, nem tehettem egyébert, mint hogy ott Gáspár vagy Miklós, vagy nem tudom, ki ott a követ? Az ellen korteskedjem, ővele egyet-értve. Ezért kell Zichy Mihályt, (nem a művészt, hanem) a tabi földesurat minden áron összeveszíteni Jókaival, (nem az íróval, hanem) a szabadelvű párti szervező bizottság tagjával.”

Nehéz lenne kideríteni, hogy valóban belejátszottak-e politikai szándékok a cikk körül támadt felhajításba. Történt azonban akárhogy is, az tagadhatatlan, hogy a támadásokra Jókai pontatlanságai adtak lehetőséget.

*

De vajon mivel magyarázható a tények laza kezelése?

*

Minden bizonnyal azzal, hogy Jókai riporterként is író maradt, és pontos rekonstrukció helyett a látogatás *élményének* a megörökítésére törekedett. Mesélt, ahogy regényeiben és novelláiban szokott, tárcáját úgy indította, ahogyan negyedszázaddal korábban *Tempevölgy* című útirajzának második bekezdését:

Tempevölgy

Sok szép tájkát bejártam hazámnak; voltam az Alföld végtelen rónáin, álltam a székely havasok csúcsain: de minde-niknél jobban megragadott a Balaton-vidék.⁴⁹

Látogatás a Helikonon

Sok szép vidéket bejártam az idén Magyarországnak, voltam a csorbai tónál, a Lengyel-nyeregnél, a tarpataki zuhatagnál, megmásztam hét ősi várrom dűledékeit, rengeteg erdőkön hatoltam át, mikben a medve bandaszámra kóborol, de azt az egyet meg kell vallanom, hogy mind valamennyi tájk fölött Somogy vármegye tabi járását illeti meg az elsőbbség – a rossz utak tekintetében.

49 Vasárnapi Újság V(1858). 17. sz. (ápr. 25.) 195.

A patetikus hang ironikusba fordul, de a Siófoktól Zaláig vezető út leírása már nem ironikus, hanem nagyon érzéketes, mondhatni, igazi Jókai-leírás, a regényeiből ismerős leírások homológja.

„Siófoktól Zala helységéig az egész út a lehetetlenségek meglepő változatossága. Gödrök, amikbe vakmerően bele kell rohanni, pocsé-ták, amikben a ló hasig gázol, vízmosások, amiknek kigyóvonalát mesterséges tekervényben kerülgeti az ügyes kocsivezető; itt-ott megrakták a dágvány mentén fűzfakarókkal, hogy el ne sülyedjen a szekér; némely helyen mutatja a bedűlt árok, hogy ott egy előttünk haladt kocsi beledűlt a mélységbe, s előre figyelmeztet, hogy jó lesz kiszállni, és fogni a kocsi oldalát, nehogy ez is utána dűljön. Rettetés fog el a gondolattól, hogyha szemközt talál jönni egy másik szekér, hogy térünk ki egymásnak? Dehogy jön! Három óráig baktatunk előre, s nem hogy szekeret, de még gyalog embert sem találunk; még a mezőn sem látható egy emberi alak; a réten ott savanyodik a lekaszált csaté, a pocsolyában ott bűzöl a lekötözött kender; aztán a hátahoporjás hegyeken ott terül el hosszan a mély, hallgatag erdő.”

A somogyi betyárvilágról értekezik ezután, majd arról, hogy a betyárok viselt dolgait csak azok érthetik meg, akik ismerik e tájat, ahová soha szolgabíró és útbiztos nem vetődik. „Így aztán az is megérthető, hogy az »express« levél, amit három nappal előre küldünk Zalába, érkezésünket tudatva az ott lakókkal, éppen három órával később érkezett meg, mint mi magunk; – lévén a geometriai távolság Siófok és Zala között – »két« magyar mértföld.” Valójában e távolság légvonalban is több 20 kilométernél, a két magyar mértföld viszont nem egészen 17 kilométer; a pontosság itt az iróniának, az abszurd fokozásának esett áldozatul. És a pontatlankodás folytatódik a Zichy lakóhelyéről szóló leírás során is. „A nagy parkot még édesatyjok ültette, hanem a kastély udvarán, mely díszkertté van átalakítva, egzotikus virágcsoportokkal, már a nagyvilághoz szokott művész ízlése látszik.” Pedig Zichy csak három hónap óta lakott itt, ennyi idő alatt egzotikus díszkertet létrehozni aligha volt lehetséges. De Jókainak az volt a benyomása, hogy a kert a festő ízlését tükrözi, és ez a benyomás írathatta le vele korábban azt a pontatlan mondatot is, mely szerint Zichy Mihály „néhány év óta lakik itten”.

A látogatásról szóló beszámolóban tehát a személyes benyomásokat érzékeltetni hivatott, történetmesélésre és leírásokra alapuló útirajz-műfaj jellemzői keverednek a riport tényyszerűségével. És való igaz, a tényyszerűség gyakran esik áldozatul a mesélők kedvvel együtt járó laza ténykezelésnek. Jókai pontatlan, és kortársainak igazuk volt, amikor pontatlanságait a szemére vetették. De igazunk van nekünk is, kései olvasóknak, amikor mégiscsak Jókainak adunk igazat. Sőt örülünk a pontatlanságainak, mert

így nem csupán az ő mesélőkedvében lelhetjük örömünket, hanem a hajdani, sokféle pontatlanságtól viselős polémiaára való rácsodálkozásban is.

Élclap és a digitalizáció, köszönjük, hogy mindez láthatóvá vált számunkra.

SZINNYEI, THE ACCURATE ONE, JÓKAI, THE INACCURATE ONE.
RACES OF THOUGHTS FROM ESTERHAZY VIA
THE SATIRICAL PRESS TO MISS MARY

Keywords: *canonization of problems; satirical press; digitization; Jókai; Zichy*

We don't laugh much at the satirical press of the 19th century anymore. It reminds us that the people of the time, while going about their daily business, were preoccupied with problems quite different from those that historiography has canonised. The digitised press material helps us to understand the reception horizon of the time. By reconstructing the context of an article that appeared in *Az Űstökös* in the 1880s, the article offers a new perspective on two sets of problems. The first is the mass press itself, which appeared in the second half of the nineteenth century. The value of this source has become obvious, but the reference to József Szinnyei in the satirical press underlines that the collection of dailies and their placement in public collections was by no means self-evident in an era that regarded the mass press as the enemy of valuable literature. The other set of problem is the judgement of Jókai. He published his novels mainly in newspaper supplements, which were often criticised by members of the literary high society. The article of *Az Űstökös* draws attention to the fact that Jókai was also a frequent target of his own media, the daily press, which was on the lookout for sensationalism. The inaccuracies in the account of his visit to Mihály Zichy were pointed out, while they, and Zichy himself, were inaccurate for various reasons. In the search for the reasons for Jókai's inaccuracies, it becomes clear that he could not become a journalist even when writing for newspapers: his pen was guided by the plausible even when he was supposed to report the *real*.

SZINNYEI, CEL PUNCTUAL, JÓKAI, CEL INEXACT.
CURSE DE IDEI DE LA ESTERHÁZY PRIN PRESA SATIRICĂ
PÂNĂ LA MISS MARY

Cuvinte-cheie: *canonizarea problemelor; reviste satirice; digitizare; Jókai; Zichy*

Revistele umoristice din secolul al XIX-lea nu ne prea mai provoacă râsul. Acest lucru arată că omul din acea vreme a fost preocupat de probleme cu totul diferite de cele canonizate de narațiunea istoriografică. Materialul digitizat al perodicelor ne ajută la cunoașterea orizontului de receptare din trecut. Studiul, reconstruind contextul unui articol din 1880 al revistei *Az Űstökös*, propune o nouă viziune asupra a două grupuri de probleme. Unul este reprezentat prin jurnalele destinate unui public foarte larg, gen jurnalistic apărut în a doua parte a

secolului al XIX-lea. Valoarea acestuia nu se mai poate contesta. O referire a acestui periodic la József Szinnyei arată că a colecționa și a înregistra periodicele destinate inițial folosirii cotidiene nu a fost un lucru de sine înțeles într-o epocă care vedea în periodicele cotidiene inamicul literaturii valoroase.

Celălalt domeniu tematic îl reprezintă imaginea lui Mór Jókai. El și-a publicat romanele în rubricile de glosă ale jurnalelor, ceea ce a provocat frecvent critică din partea reprezentanților canoanelor literaturii culte. Articolul din ziarul *Az Űstökös* atrage atenția asupra faptului că Jókai a fost în mai multe rânduri ținta propriului domeniu, adică cea a cotidienele care căutau mereu ceva ieșit din comun. Au amintit greșelile din povestirea sa referitoare la vizita făcută la Mihály Zichy în timp ce și aceștia, și chiar și Zichy, au greșit – din motive diferite – în reproducerea acestei vizite. Căutând cauzele greșelilor lui Jókai se conturează o problemă de creație specifică, și anume că acesta nu a reușit să devină, nici chiar *publicând în jurnale*, un jurnalist în toată firea: condeiul lui a fost dirijat de către *verosimil* chiar și atunci când ar fi trebuit să prezinte realul.